

Multiple Emotional Impact of Public Holidays and Scenario on Viewers

Shirin Nawrizbaeva¹, Gulbaxar Eshbaeva²

Annotation: The attention paid to the organization of holidays in our country is growing. Holidays as one of the main parts of cultural events are reaching all homes of the country. Great attention is paid to the organization of celebrations at a high level in cultural institutions and art venues, as well as in organizations that do not belong to the field of art or culture in general.

Keywords: Culture, holidays, art, music, status, brochures, plans.

Tadbirni o'tkazish uchun tashkiliy guruh tuzilib, unga rahbar tayinlanadi. Rahbar tadbirning yuqori saviyada o'tishi uchun shu soha mutaxassislari: mahalliy dramaturglarni, rejissyorlarni, baletmeyster hamda madaniyat va san'at muassasasi ijodiy xodimlarini jalb etadi.

Maxsus bir tadbir uchun eng avvalo mas'ul shaxslar-seneriy muallifi va rejissyor kelishgan holda, umumiy reja asosida har bir kishiga taalluqli ishlarning rejalarini, kundalik ish faoliyatini aniqlaydi.

Madaniy tadbirlarni tashkil etishning ilk bosqichi –stsenariy yaratish ustida ish olib borishdir. Tadbirlarni tashkil etish asosan, ikki qismdan iborat bo'ladi:

1. Dramaturgiya (seneriy) asarini yaratish.
2. Yaratilgan asarni sahnalashtirish (asar rejissurani amalga oshirish).

Teatrlashtirilgan ommaviy tadbirlar dramaturgiyasi va rejissurasi bir butun jarayondir. Ma'lumki har bir ishni boshlashdan oldin, ishni bajarilishi yuzasidan maxsus reja tuziladi. Teatrlashtirilgan ommaviy tadbirlarni tayyorlashda ham eng avvalo uni rejalashtiradi.

Tashkiliy guruh o'z o'rnida bo'lg'usi teatlashtirilgan ommaviy tadbirning g'oyasi, maqsadi, ijtimoiy holatidan kelib chiqqan holda uning dramaturgiyasi (seneriy)ni yaratadi.

Teatr san'atining asosini pyesa tashkil qilsa, ommaviy tadbirlar asosini seneriy tashkil qiladi. Ssenariy - italyancha «Scenario» so'zidan olingan bo'lib, asar tuzilmasi ma'nosini anglatadi. Stsenariy - mahalliy dalillarga asoslanib yozilgan adabiy-dramatik asardir.[1,89]

Ommaviy bayram va tomoshalar dramaturgiyasining asosini scenariy tashkil etadi. Stsenariy tadbir mazmunini adabiy tasvirlash bo'lib, bunda jiddiy ketma-ketlik asosida harakat elementlari bo'lmish mavzu va g'oya, bir bo'lakdan ikkinchisiga o'tish, bloklar, bezaklar, matnlar to'liq ko'rsatiladi.

Ommaviy bayramlar scenariysi - sintetik asardir. Ommaviy bayram va tomoshalarda qahramonlarning masshtabi juda ham kengdir. «Har bir seneriyning badiiy darajasi, umumiy dramaturgiyada bo'lganidek, epizodlarning dramaturgik tugallanganligi, kartinaning obrazli yakunlanganligi, tomoshabinga ta'sir etuvchi emotsional kuchlarning boshidan oxirigacha rivoji, dramaturgiya talablariga javob bera olishi bilan belgilanadi. Shunday bo'lishiga qaramay, ommaviy bayram va tomoshalar seneriyasi, teatr uchun yozilgan pyesadan, badiiy filmga yozilgan seneriydan farq qiladi. Undagi publitsistik vazifalar, ahamiyatli, ijtimoiy hodisalar aniq qahramonlarning shaxsiy qarama - qarshiliklari orqali emas, balki ijtimoiy ziddiyatlarni epik printsip bo'yicha, yaxlit namoyish etiladi». [2,90-91].

Ommaviy bayram va tomoshalar seneriyasi tomoshabinga emotsional ta'sir qilish borasida keng imkoniyatlarga ega. Bunda seneriy muallifi, tomoshabinlarga berilgan tarixiy dalillarga bo'lgan munosabatiga suyanishi mumkin.

Teatrlashtirilgan ommaviy tadbirlarni tayyorlash jarayonida seneriy yozish uchun ijodkor shaxslar, shoir yoki yozuvchilar taklif qilinadi. U rejissyor bilan ijodiy hamkorlikda seneriy yaratadi. Lekin ba'zi tadbirlarimizda ayniqsa chekka tuman va qishloqlarimizda o'tkaziladigan tadbirlarda mazkur hududdagi madaniyat uyi rahbari yoki maxsus mutaxassisning bir o'zi shug'ullanadi. Bunday holatda u ham tadbir seneriyasini yozadi, ham uni sahnalashtiradi. Ba'zi hollarda bu ijobiy, ba'zi xollarda salbiy natija beradi. Bayramshunos olim, professor U.X.Qoraboyev bu xususida "Badiiy ommaviy tadbirlar" kitobida shunday yozadi: "Stsenariy yozish bilan kim shug'ullanmasin, u quyidagi talablarga javob bermog'i lozim:

Ko'rinib turibdiki, seneriy muallifi rejissyor bilan ijodiy hamkorlikda hayotiy va mahalliy materiallardan foydalanib,

¹ 3rd year student of Nukus branch State Institute of Arts and Culture Uzbekistan

² Lecturer at the Nukus branch of the state institute of arts and culture of Uzbekistan

badiiyat qonuniyatlari asosida, o'z g'oyasiga, mazmuniga ega bo'lgan yangi asarni yarata oladigan ijodkor bo'lmog'i lozim. Muallif puxta seneriy yaratish va uni tashkiliy guruhga o'z vaqtida topshirish uchun ish jarayonini rejalashtirish lozim.

Maqsad-bu tadbirning tomoshabinga "nima demoqchi" ekanligidir. Har bir seneriy muallifi va rejissyor asar yaratishdan oldin, "men bu orqali tomoshabinga nima demoqchiman?" tariqasida o'ziga savol bermog'i va o'z o'rnida asar orqali javob qaytarmog'i lozim. Tadbirga qo'yilgan maqsad voqealar zanjiri bo'lib, u voqea harakatlarida rivojlanib boradi. Voqealar rivoji tabiiyki konfliktga borib taqaladi.

Kompozitsiya - bu lotincha so'zdan olingan bo'lib "*bir butunlik, yaxlitlik*" ma'nosini bildiradi. [3,115]. Tadbir kompozitsiyasi - Asarda sodir bo'layotgan voqea-hodisalarni bir maqsad sari yetaklovchi g'oya orqali, dramaturgiya qonuniyatlari asosida bir-biri bilan bog'lovchi tuzilmadir. Teatrlashtirilgan tadbirlarning kompozitsion tuzilishi prolog (muqaddima), bosh voqea, voqealar rivoji, tugun, qarama-qarshilik, kulminatsiya, final kabi komponentlarni o'z ichiga oladi. Ba'zi hollarda teatrlashtirilgan tadbirlar, xususan ommaviy bayramlarning kompozitsion tuzilishida tugun, qarama-qarshilik, yechim kabi komponentlar uchramaydi. Chunki bu tadbir to'laqonli teatrlashtirilmagan bo'lib maqsad va g'oya asosan qo'shiq mazmuni va raqs harakatlarida yuzaga chiqariladi.

Teatrlashtirilgan tadbirlarning kompozitsion tuzilishi ham, adabiyotda bo'lganidek har xil joylashishi mumkin. Masalan; tugun va qarama-qarshilik prologdan keyin kelishi, yoki qarama-qarshilik va tugunning joyi almashishi ham mumkin. Bu holat tadbirning mazmun va maqsadiga asoslangan holda xato hisoblanmaydi.

Stsenariy muallifi yuqoridagi talablarga tayangan holda puxta seneriyni yaratadi. Rejissyor seneriyni qo'lga olar ekan uni eng avvalo tahlil qilib chiqadi.

Ommaviy teatrlashtirilgan tomoshalar seneriyasida harakatning uzviyligiga real bo'layotgan voqealarni faqatgina qayd etish bilangina emas, balki eng muhim masalalar g'oya va mavzudan kelib chiqib, erishiladi. Ommaviy bayram va tomoshalar elementlarining kompleksliyligi va ko'p tomonliligi uning seneriyasining o'ziga xos xususiyatidir. Stsenariyda albatta ekspozitsiya bo'lishi shart (ekspozitsiya lotincha «*expositio*» - ta'riflash degan ma'noni bildirib, adabiy asarning kirish qismidir). Stsenariyda ekspozitsiya rivojlanib, tugunga boradi. Ekspozitsiya va tugun juda ham aniq bo'lishi lozim, chunki ular bo'lib o'tayotgan voqea-hodisalarni to'g'ri qabul qila olish uchun tomoshabinni tayyorlay olishi kerak. Ko'pincha ommaviy bayramlarda, xalq sayillarida yoki alohida o'yin momentlari, tomoshalarda esa kinovideolavhalar ekspozitsiya deyiladi. [4,61]

Drama so'zi yunonchadan-xatti-harakat degan ma'noni bildirib, sahnadagi harakatga mo'ljallangan, dialoglar shaklida qurilgan adabiy asarning turidir.

Drama tushunchasining mohiyatini tarixiy nuqtai nazardan qarasak Arastuning "dramada san'atning spetsifik turi sifatida harakat asosiy o'rinni egallaydi" degan fikrga qo'shilmay bo'lmaydi.

Teatr uchun mo'ljallanmagan, o'qish uchun yozilgan pyesalarni dramatik asarlar qatoriga qo'shib bo'lmaydi. Bu asarlar dramaturgik shaklda yozilgan bo'lishiga qaramay ko'prok prozaga moyildir. Bunday asarlarni sahnalashtirish uchun qo'shimcha ravishda instsenirovka qilish lozim.

Dramaturgiyani adabiyotning turi sifatida ochib berishda, uning spetsifik o'ziga xos xususiyatlariga diqqatni jalb qilish lozim.

Masalan: Dramatik asarni tomoshabinlarga teatr uslublari orqali ta'sir qilish mexanizmi o'quvchilarga o'qish uchun mo'ljallangan ta'sir qilish mexanizmidan tubdan farq qiladi.

Dramatik asar jamoa bo'lib ijod qilish uchun mo'ljallangan. Dramaturgiyaning o'ziga xos xususiyati shundaki, uni tiklash, qayta tiklash uchun butun jamoa - rejissyor, aktyorlar, rassom, kompozitor, sozandalar va hokazolarning hamjihatligi talab qilinadi

Pyesadagi bir-biriga qarshi chiqayotgan kuchlarni tasvirlayotgan dramaturg ikkala tomonga yon bosa olmaydi. U albatta kurashayotganlarning birontasini tarafini oladi. Shu sababli dramaturgiya tabiati buyicha san'atning (adabiyotning) tarfaksh turidir.

Badiiy durdona olamida adiblar, shoirlar, tanqidchilar, olimlar adabiyot nazariyasi va uning turlari haqida ko'p bosh qotiradilar va ularni ma'lum bir meyoriga yetkazib beradilar. Ular adabiyotda asosan uch turga xos ekanini aniqladilar. Bular epos, lirika, drama. Shu bilan birga har bir turning bo'laklari mavjudligi, ya'ni janrlarga bo'linganligini ham ilmiy - adabiy jihatdan asosladi. Masalan, epos (nasr)ga roman, povest, qissa, hikoya, ocherk, esse, rivoyatlar, latifalar, ertaklar, cho'pchaklar kiradi.

Bulardan tashqari she'riy asarlar ham ya'ni ballada, lirik-epik poema, epik doston, masallarni epik janrlar tarkibiga kiritish mumkin.

Lirika ham o'z bag'riga qator janrlarni qamrab oladi. Bular poema, she'riy roman, qasida, sonet, ballada, lirik she'r, parodiya ashulalardir.

Shuni aytib o'tish kerakki, adabiyot tarixida badiiy asarlarni tur va janrga ajratishda turlicha atamalarni ham qo'llab kelishgan.

“Dramani badiiy adabiyotning qiyin turi deb atalishi yana shundaki, unda voqealarni shunday ko‘rsatish kerakki, ular ixcham ravishda namoyon etilishini, personajlarning xarakterini so‘z va yumush bilan elastik holda, aniq va to‘liq ochishni, tushuntirish, bayon etish, izoh berishdan to‘la ravishda holi bo‘lishi keraksiz tafsilotdan qocha bilish san‘atini egallashni talab qiladi»- deb yozgan edi X.A.Abdusamatov. [5,31]

Dramaning xususiyati shundaki, uning muallifi tomoshabin bilan o‘z qahramonlari orqali bevosita gaplashadi, muloqatda bo‘ladi. Dramaturg qahramonlarning faoliyatini ko‘rsatib, axloqini ifodalab, ruxiy olamini ochib, o‘zining hayot haqidagi tafakkurini izxor etadi, davrning muhim, dolzarb masalalariga munosabatlarini bildiradi. Bu hol dramada qahramonning ahamiyatini yanada oshiradi, uning turmush mezonini aniqlaydigan shaxsga aylantirib yuboradi. Mana shundagina qahramonning hayotiy zamini, qilmishlari va xatti- harakatlarining ahamiyati ko‘zga tashlanadi. Bunday qahramon dramaning g‘oyaviy mohiyati bilan uzviy bog‘lanib, uning tub ma‘nosini gavdalandiradi, qarama-karshilikning rivojiga hissa qo‘shadi.

Dramaturg tomoshabinga hech narsani tushuntirmasdan, qahramonlarning qilmishlarini bayon qilmasdan voqealarga shunday harakat berib yuboradiki, shundan tomoshabinga hamma narsa ayon bo‘lganday bo‘ladi. Kelgusi voqealar oqimiga nazar tashlay biladi, ularni hayajon bilan kuzatadi.

Ma‘lumki, muallif personaj tarjimai holini berishda juda cheklangan. Nasm va nazmda qahramonning kelib chiqishi, qayerda yashagani, ilgari nima ish qilgan, hozirda nimalar bilan shug‘ullanayotganligi, ota-onasining hayotini, qarindosh-urug‘larini keng yoritib berishi mumkin.

Drama esa insonlarning qismatlarini, ichki olamlarida tez-tez yuz beradigan kechinma va tovlanishlarini muallif o‘z tili bilan har tomonlama ochib berish imkoniyatiga ega bo‘lmaydi. U o‘z qahramoni bilan romanchidek doim birga bo‘la olmaydi, o‘quvchilarga ularni qanday tushunish kerakligini aytib bera olmaydi. Shaxslarning sirli fikrlarini, xarakterlaridagi yashirin motivlarini, kuchli kechinmalarning sabablarini tushuntirishdan xolidir. Shunday bo‘lgach, dramaturg o‘z asarining syujetini, shunday tuzishi, voqealarni shunday ifoda etishi lozimki, ularda qahramonlar va vaziyatlar, xarakterli xususiyatlar, personajlarning zarur qirralari ochiq-oydin to‘laligicha namoyon bo‘lishi kerak. Bulardan tomoshabin muallif ayta olmagan, bo‘lishi mumkin bo‘lmagan narsalarni ham fahmlab olsin.

Mukammal dramaturgik asar shunday qurilgan bo‘lishi kerakki, undagi qayta qurishlar, ba‘zi qismlarning olib tashlanishi yoki qo‘shilishi, o‘zgarishlar - she‘riyatdagi kabi, yaxshi she‘rdagi qofiya yoki so‘zni o‘zgartirib bo‘lmagandek, asarga zarar qilmasligi lozim. [6,28]

Dramaturgik asar yorqin belgilangan birlikka ega bo‘lishi lozim. Bu umum qabul qilingan holatni aniqlash uchun nimaning birligi ko‘zda tutilayotganini o‘zimiz uchun bilib olishimiz lozim. Jahon dramaturgiyasining ko‘p asrlik tajribasi, asarning badiiy bir butunligini saqlab qolish uchun, namoyish etilayotgan voqeada vaqt va joy birligiga albatta amal qilish shart emasligini ko‘rsatdi. Ammo xatti-harakat birligi juda ham zarurdir.

Harakat pyesa rivojining konflikti bo‘lib, harakat birligiga rioya qilish, tasvirlanayotgan predmetning bir butunligiga rioya qilishdir. Albatta, harakat birligini buzish, tasvirlanayotgan predmetni o‘zgartirishga yoki to‘laqonli tasvirlay olmaslikka olib keladi. Shuni ta‘kidlab o‘tish joizki, dramaturgik asardagi harakat - asosiy konflikt yo‘nalishining rivoji bo‘lib, qahramonlar munosabatining o‘shidir. [7,29]

Ekspozitsiya- asarning boshlang‘ich qismi bo‘lib, tomoshabinga (qayerda va qachon v x.k.) harakat bo‘lyotganini, asarning qanday janrda ekanligi haqida ma‘lumot berish.

Tugun - pyesadagi konfliktni vujudga kelishi uning rivojini boshlanishi, uni hal etish uchun harakat.

Adabiyotlar

1. Ахмедов Ф. “Оммавий байрамлар режиссураси асослари”. – Т.: Аълоқачи”, 2008.
2. Қорабоев У. “Ўзбек халқ байрамлари”. – Т. “Шарқ” босмаси акционерлик компанияси бош редакцияси, 2002
3. Ҳ.Мухаммад “Сценарийнавислик асослари” – Т.: “Фан ва технология” 2008.
4. Умаров М. “Эстрада ва оммавий тамошолар тарийхи”. – Т.: “Янги аср авлоди” 2009
5. Ўзбекистон санъати (1991-2001 йиллар). Ўзбекистон бадий академияси санъатшунослик илмий тадқиқот институти . Т., Чарқ. 2001, 195-б.
6. Немиров О. Праздничный город. –Л., 1987. стр. 9.
7. Махмуд Қошқарий. “Девону луғоту-турк”, 1 том. – Т.: “Fan”, 1963 йил, 447